

Legendes uit de Vlaamse Ardennen

Ook bij ons, in de Vlaamse Ardennen, kwamen bronnen voor die in de oudheid aan Keltische of Germaanse goden waren gewijd, om in de vroege middeleeuwen te worden 'gekerstend'.

Zo zouden de bronnen in het gehucht Rotse te Dikkelvenne zijn 'ontstaan' na de komst van de heilige Christiana, een uit Ierland afkomstige koningsdochter.

Geboren in 715 werd zij na haar bekeering tot het Christendom vervolgd en vluchtte stroomopwaarts de Schelde tot Dikkelvenne (*Ticlivini*, in een akte van Lotharius, anno 870). Zij plaatste zich nadien met haar gezellen onder de hoede van abt Hilduardus van de Benedictijnerabdij aldaar.

De legende wil dat zij met haar gebeden tijdens een periode met een tekort aan drinkwater, een bron zou hebben doen ontspringen in Rotse, zo genoemd naar de zandsteenbanken die op het 45 meter hoog, steil Scheldetalud aan de oppervlakte komen. Haar bron werd miraculeuze krachten toegedicht.

Een andere bron vlakbij, de 'Ziekenput', zou nog in de 14de eeuw pestlijders hebben genezen.

Beide bronnen worden vandaag nog geëxploiteerd, de ene door Christiana, de andere door Reina Bronnen. Zij maken deel uit van een waterader in het Ieperiaans zand die zich uitstrekt van Brakel over Gavere tot Ledeberg bij Gent.

Dikkelvenne zou daarbij de grootste concentratie op haar grondgebied tellen: meer dan 70 (zeventig!) bronnen zijn in 1869 door DE POTTER en BROECKAERT geteld in hun '*Geschiedenis der Oost-Vlaamse Gemeenten*'.

In Ophasselt bij Geraardsbergen was nog de 'Gosjborre' of Godsbron bekend en te Mater is een bron aan de heilige Amelberga toegeschreven. De bron van deze 'duistere' heilige ontspringt in de buurt van Kerkgate, een merkwaardig vreemd, Anglosaksisch klinkende naam (*churchgate?*). Vlakbij wordt nog door Amelberga Bronnen water en limonade gebotteld.

De Vlaamse Ardennen is bezaaid met heidense, later gekerstende bronnen, zoals hier een reeds lang uitgedroogde Art Nouveau-fontein gedeeltelijk opgebouwd uit eeuwenoude materialen. Rozebeke, nabij de vroeg-romaanse kerk. (verzameling MIAT, Gent)

"Wanneer we een mineraal water analyseren, ontleden we in feite een lijk"

ONZEKE

wa'ter, o. (-s, -en) de meest algemene, over de gehele aarde verbreide vloeistof, die, als zij zuiver is, geen kleur, reuk of smaak heeft, en waarvan de moleculen uit twee atomen waterstof en een atoom zuurstof bestaan (H₂O): *fris, helder, klaar water; water uit de bron, de pomp, de zee; een emmer, een glas, een druppel water; water om te drinken, te koken, te wassen.*

Les extrêmes se touchent

Na het ongebreidelde bijgeloof kwam het uitgesproken scepticisme. Na te gemakkelijk de grootste wonderen te hebben aanvaard, kwam de volledige afzwerping van de heilzame werking van het mineraal water.

Niemand twijfelt tegenwoordig nog aan het nut van bepaalde bronnen bij een therapie. Maar men gelooft ook, en met reden, dat de genezing mede in de hand wordt gewerkt door de afleiding van een aangename reis, de goede lucht van het land en de gezondheid der inwoners, die wel eens even 'besmettelijk' zou kunnen zijn als hun ziektes.

§ Romeins geschiedschrijver (ca 54-117 OT), gehuwd met een dochter van Agricola, in 97 consul en bevriend met Plinius de jongere

voorbeeld slechts 5 centigram ijzer per liter bevatten en kan nochtans een beter resultaat teweegbrengen dan een officinaal preparaat.

Er bestaat in het bronwater nog iets anders dan een mineraal element in oplossing. Er is dikwijls een overvloed aan organisch materiaal.

"Een mineraal water" schreef dokter CONSTANTIN JAMES treffend in vorige eeuw "is geen ordinaire zoutoplossing, het is een drank apart die door de hem eigen zijnde elementen en de eigen smaak door de natuur als een soort duister brouwsel voortgebracht, nooit zijn geheim prijs gaf. En zelfs indien men dat doorgronden kon, nog zou de reële samenstelling ervan moeilijk na te maken zijn. Ik ben bang dat we nog lang de volgende woorden van CHAPTAL zullen aanhalen: *Wanneer we een mineraal water analyseren, ontleden we in feite een lijk*" (1)".

Het water van de Braboule, op de rechteroever van de Dordogne, ontspringt in het midden van een antiek Romeins bad. Saint-Galmier, Seltz, Ems, Wiesbaden zijn eveneens beroemde voorbeelden van bronnen met natuurlijk bruisend water. Ems, langs de oevers van de Rijn, was in de 19de eeuw één der meest in trek zijnde kuuroorden. De bronnen zijn er gashoudend en alkalisch. Ze bevatten 0 gram 606 koolzuur per kilogram. Daarenboven bevatten ze wat ijzer en enkele zouten op basis van kalk en magnesium. Bijna altijd worden ze als drank gebruikt, maar werden wel eens aangeraden voor extern gebruik, bijvoorbeeld tegen steriliteit. GERNING bericht ons dat Agrippina deze bronnen dikwijls bezocht en dat het waarschijnlijk hieraan te danken was dat Caligula uiteindelijk toch kon geboren worden (sic!)

RE WETENSCHAP

mineraal' (<Fr.) zn.o. (...ralen) bn., van de aard van een mineraal uit de aardkorst afkomstig: *minerale wateren, een minerale bron*, plaats waar het water uit de grond opwelt waarin zekere vaste stoffen zijn opgelost van anorganische oorsprong: *minerale zuren, bestanddelen*; dierlijk, plantaardig of mineraal.

Hoe werkt het water?

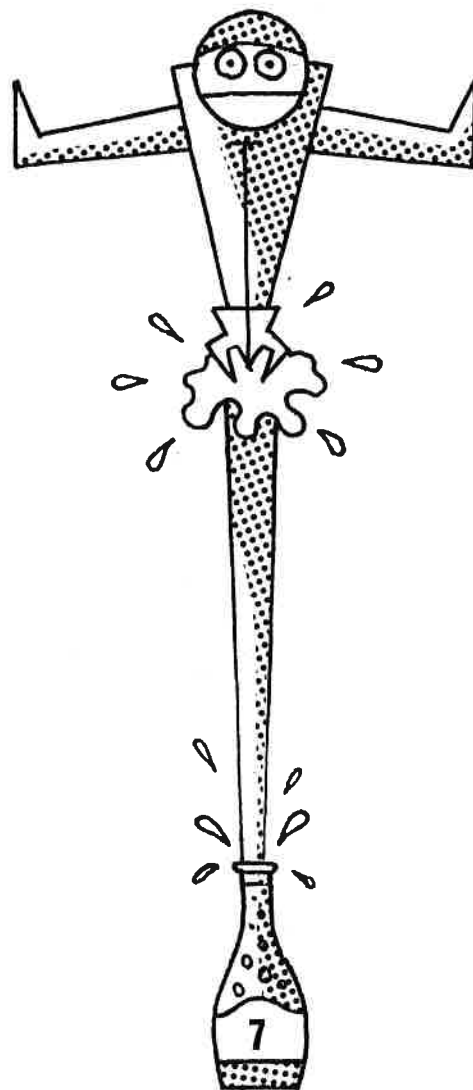
Zeker en vast werkt het via de zouten dat het bevat, maar hier bestaan eveneens gereede twijfels over. De analyse van een mineraal water stelt nochtans geen enkel probleem. Men kan er het koolzuurgehalte van bepalen, het percentage zwavelzuur, silicium, chloor, jodium, kalium, soda, magnesium... Maar hoe werken deze elementen op elkaar in? Er bestaat bijna nooit een rechtstreeks verband tussen de samenstelling van een water en zijn 'genezende' kracht. Het mineraal water ageert ook in kleine hoeveelheden. Het vormt een 'homeopathisch' middel waarvan de werking deels aan de wetenschap ontsnapt. Deze of gene bron kan bij-

Classificatie

Men heeft verschillende classificatiemethodes voor het mineraal water uitgewerkt al naar gelang het dominerende chemisch element. Maar om het karakter van de bronnen te omschrijven, nemen we CHEVREUL als gids, die de bronwaters op een veel eenvoudiger manier onderverdeelde in vier verschillende klassen:

1. Sodahoudend water, bevat koolzuur in oplossing. Wanneer het met lucht in aanraking komt, ontbindt een groot gedeelte van het gas en produceert luchtballen analoog aan het artificiële selterswater. Deze spuitwaters kunnen koud of thermaal zijn.

1. Constantin JAMES: *Guide pratique des eaux minerales*, vol.I, ed. Victor Masson, z.d..

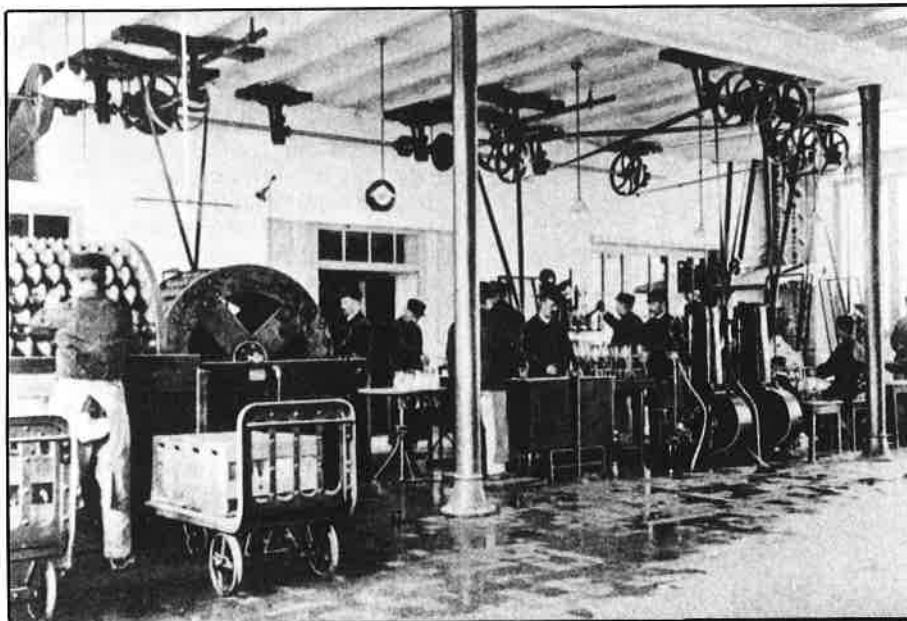
koolzuurhoudend, bn., met koolzuur: *koolzuurhoudend bronwater*

2. Zouthoudend water kan warm of bruisend zijn. Het water van Plombières dat in deze klasse thuishoort is thermaal en bevat slechts weinig zout: 0 gram 337 per liter. Plombières is gesitueerd in een diepe vallei door een waterval doorsneden. De bronnen zijn meestal aan het oog onttrokken en beschermd door een overwelling. Het Romeinse bad, gesitueerd in het centrum van de stad op de plaats van een vroeger Romeins zwembad en het *Bain Napoleon*, één der belangrijkste bouwwerken van de stad, zijn sinds mensenheugenis aanbevolen bij problemen met de ingewanden, zenuwziekten, heupjicht en rheuma.

kool'zuur zn. o., (scheikundig) (in theorie) de verbinding van koolstof met zuurstof en waterstof, voorgesteld door de formule H_2CO_3 , die echter in vrije toestand niet voorkomt (dagelijks leven) het anhydride van de onder I genoemde verbinding, kooldioxyde (CO_2), een reukloos gas, dat 1.5 x zo zwaar is als de dampkringslucht en bij voortdurende door verbranding en ontleding van koolstofhoudende zelfstandigheden en bij de ademhaling van planten, mens en dier gevormd wordt; *bij gisting wordt koolzuur gevormd; planten nemen koolzuur uit de lucht op; koolzuur is gemakkelijk vloeibaar te maken; door deze vloeistof snel te verdampen ontstaat vast koolzuur; in frisdranken zorgt koolzuur voor de "prik".*

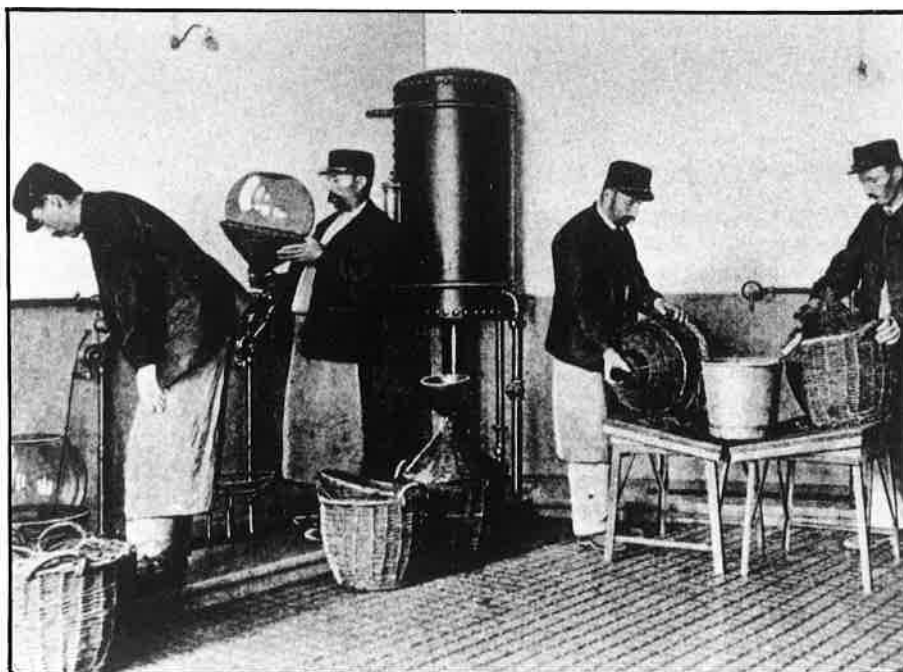
Bagères-de Bigorre, Bourbonne-les-Bains, Nères en Vichy zijn eveneens voorbeelden van zoute warmwaterbronnen. De waters van Vichy zijn beroemd over de gehele wereld. Hoeveel zieken bezochten niet (al dan niet met wisselend succes) de *Grande-Grille!* *Madame de Sévigné* bijvoorbeeld hield erg veel van Vichy: "*Le pays me guérirait*" schreef ze haar dochter.

Alle bronnen zijn er alkalisch, gaeus en warm, en bevatten een grote hoeveelheid mineralen bestaande uit bicarbonaatzout, natriumsulfaat, natriumchloride, calciumcarbonaat en magnesium, silicium en ijzeroxyde.

Algemeen zicht op de machinezaal voor de botteling van het mineraal water Evian (Belle-Epoque), met van links naar rechts : het zeepbad, het zuurbad (eerste en tweede wastrommel), het spoelen der flessen (extern reinigen, midden en intern reinigen met borstels en bronwater, rechts), het vullen der flessen en het nazicht (uiterst rechts).

Het spoelen en vullen van de dame-jeannes met mineraal water. (29.40 x 21.00, Rijksuniversiteit Gent, Fonds Vliegende Bladen)

so'da, m. en v. natriumcarbonaat, een zout dat in de natuur in minerale bronnen en in de as van vele zeeplanten voorkomt en op grote schaal gefabriceerd wordt uit ammoniak, koolzuurgas en keukenzout; in vele technische toepassingen, alsook in de huishouding als was- en reinigingsmiddel gebruikt; *bijtende soda*, natriumhydroxyde; *dubbelkoolzure soda*, natriumbicarbonaat, zuiveringszout, o.a. gebruikt als maagzuurneutraliserend middel bij maagpijn

peroxyde o. (-n, -s) (scheik.) zuurstofverbinding die een tweetal zuurstofatomen die onderling verbonden zijn bevat; -binding, v. onderlinge binding tussen 2 zuurstofatomen in verbinding met een of meer andere elementen

alka'lish (alcalisch), bn. en bw., de aard van een alkali dragend; basisch: *alkalische reactie*; *alkalische wateren*

cal'cium o., chem. element (Ca) uit de tweede groep van het periodiek systeem, wit metaal, niet vrij in de natuur maar in grote hoeveelheid in verbindingen voorkomend

calciumcarbonaat (-karbonaat) o. calciumzout van koolzuur calciumhydroxide o. gebluste kalk

magne'sium, o. chemisch element (Mg) uit de tweede groep van het periodiek systeem, een sterk glanzend, bijna zilverwit metaal dat bij verbranding een sterk licht geeft, magnesiumsulfaat, o. bitterzout, Engels zout

ij'zeroxide o. ((-n) verbinding van ijzer met zuurstof

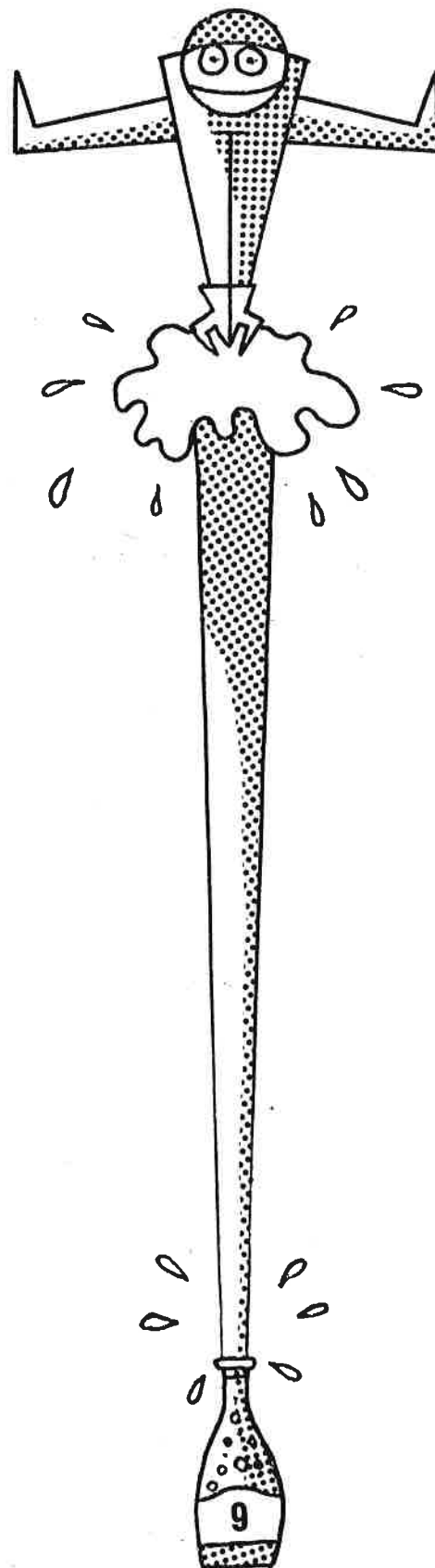
natriumsulfiet, o. natriumzout van zwavelig zuur (Na_2SO_3)

3. IJzerhoudend water vertoont een zekere gelijkenis met inkt. Bij contact met de lucht zet het een vlokke afzetting peroxyde af. Bijna alle bronnen bevatten een miniem deel arsenicum, koper, lood, zink, antimonium, allemaal schadelijke stoffen die merkwaardig genoeg, in beperkte hoeveelheid helend kunnen werken. Toen men voor het eerst signaleerde in verschillende bronnen arsenicum te hebben gevonden, brak paniek uit. De hoeveelheden zijn echter dermate beperkt, en zeker in verbinding met kalk en ijzer, volkomen onschadelijk. Bovendien is het merkwaardig dat het juist deze bronnen zijn die arsenicum bevatten die het langst zijn gekend om hun genezende kracht. De natuur schijnt aldus, via wonderlijke combinaties, giffen om te zetten in geneesmiddelen.

Het water van de Porla in Zweden, van Spa in België, en van Cransax en Foyes in Frankrijk, bevatten grote hoeveelheden ijzeroxide, verbonden met zuren, koolzuur en zwavelzuur. Alle ijzerhoudende waters hebben praktisch dezelfde eigenschappen. Ze bevorderen de spijsvertering en zuiveren het bloed.

4. Water met opgeloste sulfaten, vooral natriumsulfaat (Bagnères-de-Luchon, Baréges) en soms calciumsulfaat (Enghien). Het zijn warmwaterbronnen die makkelijk ontbinden bij contact met lucht. Het beroemde water van Baréges, bevat slechts 0 gram 04 natriumsulfaat per liter, en schijnt toch goed te werken tegen zwellingen, stijfheid der ledematen, verzwikkingen en breuken.

Dit water dankt zijn bekendheid aan *madame de Maintenon*, die daar de graaf van Maine in 1675 introduceerde. De jonge prins leed aan waterzucht en had een horrelvoet. Het water versterkte hem, zonder hem van zijn handicap af te helpen natuurlijk. Het was de bekende dokter Fagon die de baden van Baréges had ontdekt op het ogenblik dat ze slechts aan enkele boeren uit de omstreken waren bekend. Hij was het die het gebruik ervan aan de prins aanraade.

Ontboeden van Brussel door orden van
 Mynheer de Somer voor Mevrouw de Duariere
 van Exaerde
 achtien potten Selserwater à
 achtien Stuyvers den pot facit 16 - 4 - 0
 verschot van Mande brieven en
 vracht - - - 1 - 4 - 0
 Louma

 17 - 8 - 0

ontfangen den inhoudt deser
 actum gendt den 27^{den} 1799
 Joannes Franciscus Devos

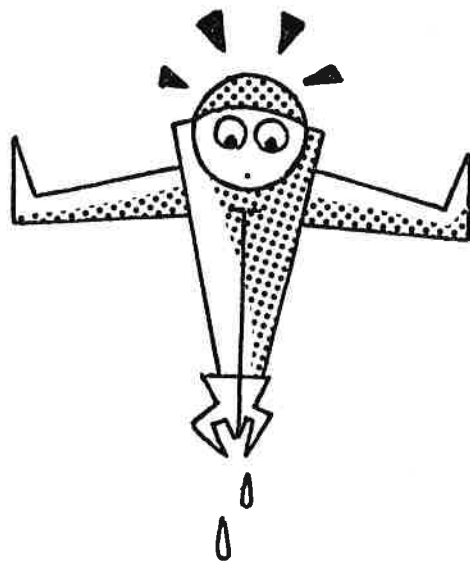
Tot nu toe oudst bewaard gebleven bestel-
 ling van natuurlijk koolzuurhoudend mine-
 raal water, een bestelbon voor ontvangst ge-
 tekend in 1749: Ontboeden van Brussel door
 orden van Mynheer de Somer voor Mevrouw
 de Douariere van Exaerde
 achtien potten Selserwater à achtien stuy-
 vers den pot facit 6-4-0
 verschot van Mande brieven en vracht som-
 me 1-4-0
 somme 17-5-0
 ontfangen den inhoudt deser actum gendt
 den 27 (sept) 1749
 Joannes Franciscus Devos
 (12.00 x 16.00, Rijksuniversiteit Gent, Fonds
 Vliegende Bladen)

Reclamefolder voor de **Victoriabron** te
 Oberlahnstein. Het volstrekt ijzervrij Victo-
 riawater behoorde tot de klasse der natron-
 zuurhoudende bronnen. Het was vooral uiter-
 mate geschikt voor export naar de tropen,
 waar het onder de merknaam 'Hollandsche
 Vlag' verkocht werd. Toen reeds was het ver-
 delen van water een multi-nationale aangele-
 genheid: de fabriek in Duitsland, het ver-
 deelhuis in Nederland, een goed voorbeeld
 van een 'waterfabriek' annex kuurhuis in
 Oberlahnstein, met zetel te Amsterdam.
 (Rijksuniversiteit Gent, Fonds Vliegende Bla-
 den)

De behandeling

Wanneer u bij het water aankomt, doe net alsof u de tempel van Aesculapius (2) binnenkomt; laat de passie achter die uw ziel of uw geest tormenteerde; Handel niet zoals zovelen voor u deden, iets waarover Plinius zich reeds bekloeg. "Vele zieken" bericht hij, "blijven verschillende uren in het hete water, of drinken het met buitensporige hoeveelheden, wat zeer gevaarlijk kan zijn". Leidt een rustig, kalm leven. Ga baden, drink met mate, en het water zal beetje bij beetje zijn heilzame werking uitoefenen. De klachten zullen verdwijnen in het precieus nat, de krachten terugkeren.

In vroegere tijden liet men de zieken verschrikkelijke voorbereidende behandelingen ondergaan. De illustere BOILEAU bijvoorbeeld beschrijft een dergelijk proces in een brief aan Racine (dd. 21 juli 1687):

Een voor de moderne mens zo doorgewoond iets als het openmaken van een fles met kroonkurk, was in het begin van onze eeuw niet evident. Foldertjes met publiciteit voor het water van Bel-Val tonen in drie duidelijke stappen hoe men zoiets aanpakken moest. Let op de stempel van Jos. Collin, drogist op de Brabantdam. Water werd toen nog bij de apotheker verkocht. (21.00 x 14.50, Rijksuniversiteit Gent, Fonds Vliegende Bladen)

"Ik ben gepurgeerd en adergelaten", schrijft de auteur van *l'Art Poétique*, "nu staat me niets meer in de weg om het water tot me te nemen. Vandaag lieten de dokters me vier tot vijf keer in zwijm vallen en hebben me in zo'n erbarmelijke toestand gebracht dat ik me nog met moeite overeind hou. Morgen begint het grote werk, ik wil daarmee zeggen dat ik morgen het water drinken mag".

Arme Boileau.

De volgende dag weet hij alles over het 'grote werk'. In andere brieven laat hij inderdaad weten dat "hij elke morgen twaalf glazen water drinkt die hij met moeite binnenkrijgt en die, bij wijze van spreken, alles uit zijn lijf verwijderden, met uitzondering van de ziekte waarvoor hij behandeld werd".

Gelukkig hebben de hedendaagse dokters niet veel meer gemeen met deze uit de tijd van Boileau, degenen waar Molière het ook al over had...

